

BRIEVEN

»PRIVÉ-DOMEIN«
NR. 172

THEODOR FONTANE

BRIEVEN

VERTAALD DOOR TINKE DAVIDS,
GEKOZEN EN VAN EEN
NAWOORD EN NOTEN VOORZIEN
DOOR HANS ESTER

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Copyright nawoord en bezorging © 1991 Hans Ester
Copyright Nederlandse vertaling © 1991 Tinke Davids /
B.v. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Foto omslag: Theodor Fontane in zijn werkkamer
te Berlijn, 1896
Omslagontwerp: Kees Kelfkens / Marjo Starink

ISBN 90 295 1736 0 / CIP

INHOUD

Brieven	7
Nawoord	375
Verantwoording	382
Theodor Fontanes leven in vogelvlucht	384
Aantekeningen	388
Register	423

BRIEVEN

Aan Bernhard von Lepel

Berlijn, 27 juli 1846

Mijn beste Lepel,

Vanmiddag ontving ik je allervriendelijkste brief; godzijdank na de maaltijd, anders had ik van vreugde òf in het geheel niet gegeten, òf—verdiept in het lezen—kaarsvet in plaats van bouillon aangetroffen. Sinds lang heb ik niet zo'n oprechte vreugde gevoeld als bij het lezen van jouw vluchtige regels; juist die vluchtigheid maakt ze zo aantrekkelijk. Als je meer tijd had gehad, of meer tijd had genomen, en als je op het ongelukkige idee was gekomen te beschrijven wat zich toch al moeilijk laat beschrijven, maar nog wel het minst in enkele regels, dan zou je brief niets méér zijn geweest dan een bleke afschaduw van wat ik in elke reisbeschrijving kan vinden; nu echter heb ik in elke regel *jou*, onverschillig of je de oude Landolina in het oor schreeuwt hoe enthousiast je over Platen bent, of tegelijkertijd klaagt en spot over de uitbreider van onze taal, de grote creator van het woord 'Mutterpulle' [zuigfles]—, en dat is wat een *brief* altijd het aantrekkelijkst maakt, dat de schrijver uit ieder woord in levenden lijve aan je verschijnt.—Maar je wilt vast geen éloges over je brief te horen krijgen; zelfs als je minder bescheiden zou zijn dan je bent, zou je—nu je honderden mijlen van het vaderland verwijderd bent—meer belangstelling hebben voor een kopie van de dodenlijst uit het Voigtland of voor een redelijk geslaagde Berlijnse grap dan voor de meest overdreven loftuizingen, al waren ze zo krachtig als die van dr. L. (Lange) in het bijgesloten knipsel uit de *Vossische Zeitung*.—Ik zal je vertellen: in de eerste plaats over

Berlijn, vervolgens over de 'Tunnel', en ten slotte over mezelf.

Berlijn. Afgezien van je te laten radbraken door middel van de locomotief (bijgenaamd Polka-dood), wat hier nu mode is, net als het stikken in kolendamp in Parijs enige jaren geleden, is hier niets nieuws komen binnensluipen. Aan de politieke hemel dreigt af en toe een komeet met oorlog, maar als je beter kijkt, ontpopt het onmiskenbare voorteken zich als raket of, om het met een woordspeling te proberen: het waren voetzoekers [*Schwärmer*, ook = dwepers] die dat blinde lawaai veroorzaakten. De Polen zijn verslagen, doodgeknoet of degelijk verpakt naar Siberië gestuurd, wat in het vaderland nog vegeeteert brengt toosts uit op de keizer, die—mirabile dictu—vrij eerlijk zijn gemeend, aangezien het gedrag van de Oostenrijkse regering veel haat tegen de keizer gewekt en iets als sympathie voor Rusland veroorzaakt heeft. De Sleeswijk-Holsteiners vreten, toosten en sturen petitiees zo hard ze kunnen, doen (misschien na een te overvloedige vreetpartij) een beroep op de Deutsche Bund en snakken naar de verrukking zich alsjeblijft maar Duitsers te mogen noemen. Bescheiden eisen! In Baden wordt voortreffelijk gekankerd; dat gebeurt min of meer in het hele land, maar voor het overige blijft alles bij het oude, of de kreeftegang gaat ongegeneerd voorwaarts.—Hier hoopt men weer eens op revolutie; dat met de Zentralverein die gelegenheid zou bieden met wapens om te gaan, is mislukt; de 'Lichtfreunde', wier atheïstische en radicale raddraaiers méér van plan waren dan een godsdiensthervorming en de dag van de veldslag al berekenden, maakten zich ten slotte belachelijk; nu hopen de leiders van de leider-, en vaak waarschijnlijk ook radeloze oppositie de geldnood te maken tot de hefboom die eindelijk de wankelende troon geheel ten val moet brengen. De geldnood is een feit; de koning heeft niets en de arbeider dito; waar al dat geld zit, weet geen mens, men weet alleen... het ontbreekt. Aan de spilzucht van de koning, die de vijfenzeventig miljoen in de staats-

kas tot op de laatste rooie zilvergroschen zou hebben uitgegeven, wijt men de geldnood van de *staat*; aan domme of althans op het verkeerde moment ingevoerde wetten, die het vertrouwen schokten en totaal niet hebben geholpen, wijt men de geldnood van de *enkeling*. In elk geval is dus het staatshoofd de zondebok; dat hij met een grondwet op de proppen komt, hoort zijn lichtste straf te zijn; zo is het besloten, het verontwaardigde volk zal om vrijheid roepen om de koning te—ergeren, aangezien zijn roep om geld met de beste wil van de wereld niet gehonoreerd zou kunnen worden, en wel om de allereenvoudigste reden.—De verwarring in onze financiën zal binnenkort spreekwoordelijk worden, zoals die van Anhalt-Köthen; Flottwell zou om ontslag als minister van Financiën hebben gevraagd met de woorden: ‘Majesteit, waar geen financiën meer zijn, is een minister van Financiën overbodig!’ Men zou overigens ook kunnen zeggen: ‘Omgekeerd!’, alle grote financiers hebben—net als God met de wereld heeft gedaan—geld uit het niets geschapen.

Ik zei zojuist: het volk zal een grondwet *eisen*, om de koning te ergeren; in de eerste plaats is het nog niet zo ver, en voordat het zo ver is, misschien al in de komende maanden, zal de koning een grondwet *geven*. Dan kunnen wij ons ergeren! Die grondwet ligt al kant en klaar in zijn bureau, en is niet voortgekomen uit vrees voor het volk, maar uit volstrekte verachting van het volk. Het volk zal daarin namelijk misbruikt worden voor een komedie, die in plaats van met een huwelijk besluit met een vreugdevolle lening, en het getuigt van verachting van het volk wanneer men het een *dergelijke* rol toewijst. De grondwet luidt namelijk: de stenden hebben het recht *belastingen* en *leningen toe te staan*, maar niet bij voorbeeld te weigeren. Omdat Rothschild geweigerd heeft zonder garantie van de kant van het volk miljoenen voor te schieten, geeft men het volk een grondwet, opdat de koning met toestemming van het volk—kan *lenen* en *belasting heffen*.—Tot zo ver de politiek. Wat kunst en wetenschap betreft, ook op het toneel

doet niemand meer van zich spreken. H. Heine is beroofd van al zijn geestvermogens, een droevige invalide; dat heb je misschien al in de Parijse kranten gelezen; Lenau is nog steeds krankzinnig; Geibel zou in Dresden zijn—tot zo ver de domme berichten over personen; belangrijke werken zijn niet verschenen; ook het enthousiasme voor het theater is dood sinds de dagen van Jenny Lind. [...]

Ten slotte nu over *mij*. Ik leef nog, maar heel vaak kun je het nauwelijks zo noemen. In de komende dagen word ik voor het eerst het vuur van de examens binnengevoerd, en dan kom ik voor Kerstmis niet meer tot rust.

Het vooruitzicht van een examen brengt nooit een goed humeur met zich mee; bij mij komt daar, om mijn stemming nog slechter te maken, nog bij: de onzekere afloop en mijn afkeer van de botanische studies. Mijn vrolijke en geestige verloofde zou nu een bijzonder gunstige invloed op me kunnen hebben, maar haar familie is zo terneergeslagen door zeer zware zorgen dat ik denk dat het een feestdag is als ik haar eens hartelijk zie lachen, vol goede humor. Aan verzen schrijven valt nu in het geheel niet te denken; toch heb ik al een heleboel materiaal verzameld, zoveel dat ik het onlangs op papier heb gezet, omdat ik ondanks alle vertrouwen in mijn geheugen een *dergelijke* sterkte toch betwijfelde. In de eerste maanden van het volgend jaar zal met Gods en der muzen hulp het beste van het ruwe materiaal keurig verwerkt worden. Mijn vooruitzichten voor de toekomst zijn als vroeger, dat wil zeggen: geen. Het vermogen wordt met de dag kleiner, de schulden nemen toe, en de kunst van het goud maken heb ik bij mijn chemische arbeid nog niet doorgrond. Ik speculeer nu op een aanstelling bij de spoorwegen; zodra ik vijfhonderd reichsthaler 's jaars heb, schaf ik een tweepersoonsbed aan, en dan gaat het gebeuren.—Onlangs heb ik een paar dingen naar het *Morgenblatt* gestuurd; het waren drie balladen, die jij geen van alle kent; de langste en waarschijnlijk ook de beste, 'Rissios Ermordung', waaraan ik zo vlijtig had gewerkt, is al afgedrukt. Jouw 'Frag-

ment der Psyche' trof ik daar een paar weken na je vertrek ook aan; een beetje erg post festum. — Nu een paar *noodzakelijke* woorden over je dichtbundel en zijn successen. Ongeveer zes weken na je vertrek kregen wij onze geschenke-exemplaren, maar nog later verscheen de aankondiging in de *Vossische Zeitung*. Het lijkt een vaste regel van Duncker te zijn niet veel ophef te maken; hij denkt: goede wijn behoeft geen krans en komt mettertijd toch wel onder het publiek. De besprekingen verschijnen heel spaarzaam, of eigenlijk in het geheel niet. Dat is de reden waarom ik je niet al meer dan vier weken geleden heb geschreven; ik had beloofd je de kritieken op te sturen, maar afgezien van de bijgesloten panegyricus uit de *Vossische* heb ik alleen een korte recensie in *Die Grenzboten* gelezen, die iets zegt van: de bundel bevatte veel moois en moderns, dat juist nu zijn publiek zou vinden; daarna wordt een van mijn lievelingsgedichten, 'Die römische Volkslegende', afgedrukt. Onder het publiek, bij voorbeeld in onze zaterdagclub, heb ik bijzonder gunstige uitspraken over je gedichten vernomen, wat echter niet veel zegt, omdat die luitjes alleen de overtuiging beoordelen. Ik vind echter: een slechte overtuiging maakt weliswaar een goed gedicht onmogelijk, maar een goede overtuiging levert nog lang geen goed gedicht op, en zo denkt een zekere Lepel er ook over. Ik heb me tweemaal tot Duncker gewend en hem verzocht om toezending van eventuele recensies, tot op heden heb ik via hem nog niets ontvangen. Dr. Widmann heeft zijn twee exemplaren in zijn zak gestoken, maar er nog geen regel over geschreven; ook de dikke Bürger wilde iets *gedegens* (sans doute) ten beste geven, maar ik heb tevergeefs uitgezien naar deze uitbreiding van de klassieke literatuur. Ook ik had de heraut van je roem willen zijn, maar ik weet waarachtig niet tot welk blad ik me zou moeten wenden met een vrij lang stuk, dat het althans met jou en de kunst goed voorheeft. De goede bladen hebben hun eigen critici, en in de *Beobachter* wil ik niet graag een gastrol spelen.

Mijn beste, dierbare Lepel, nu ga ik afsluiten. Wij behoren geen van beiden tot de mensen die met liefdesbetuigingen spelen als met broodkogeltjes, maar ik kan je oprecht verzekeren dat ik vaak echt naar je verlang en wilde dat het al zo ver was dat je me met grote ogen en welsprekende gebaren verslag doet van je verblijf op Sicilië en zijn poëtische momenten, zoals voorheen van je belevenissen op Rügen. Daaruit zijn je prachtige terzinen voortgekomen, wie weet wat in de loop der jaren nog allemaal zal groeien uit de indrukken die je nu dag in dag uit opdoet en die je naar aantal, diepgang en vruchtbaarheid nog in het geheel niet kunt beoordelen. Ter plaatse zul je weinig schrijven; dat verwacht ik niet alleen, dat hoop ik zelfs, je hebt voor de vormgeving van het materiaal meer rust en vrije tijd nodig dan je nu kunt hebben. Maar ik raad je wel aan in je aktentas een hele scheepslading prachtige marmeren blokken mee te brengen, waarop je je plastische kracht zult kunnen bewijzen. Wanneer ik dan jaren later over mijn vriend Lepel hoor spreken als over een belangrijk man, zal ik de boosheid, of liever de gramschap over mijn duister bestaan van me afschudden en vol oprechte vreugde uitroepen: 'Dat is mijn vriend!'

Vaarwel.

Th. Fontane

Zojuist ontvang ik nog een briefje van Duncker, waarin hij me mededeelt dat hij tot op heden geen verdere recensies in handen heeft gekregen. Jouw König zal waarschijnlijk niet willen capituleren; ik heb hem onlangs gesproken; hij is altijd helemaal ontroerd wanneer ik het over 'Herr Leutenant' heb. Hahn is nog niet bij me geweest. Ik ben van plan binnenkort een bezoek te brengen aan je oude papa. Hartelijke groeten van mijn verloofde, en ook van de dikke Bürger, die ik gisteren bij Kroll sprak; als het niet tegen de fashion is, groet dan je charmante Engelse dames nadrukkelijk van mij; ik heb via dr. Wolfsohn dames veroverd in

Moskou, waarom niet via jou in Palermo? Hier in Berlijn blijft dat zeer beperkt.

Zojuist geeft de dikke Bürger me de ingesloten recensie uit de *Preussische Allgemeine*; ik vind dat de waarde weer eens gelijk nul is; nu ja, het kan geen kwaad! Schlesinger stuurde me onlangs een achteraf-kritiek van 'Arnaldo'; over de vertaling wordt niets gezegd.

Aan Wilhelm Wolfsohn

Berlijn, 10 november 1847

Mijn beste oude vriend!

Letschin im Oderbruch, kerspel met 3 500 zielen (?) en residentie van twee aldaar gestationeerde gendarmes, heeft door middel van een zogeheten ribbenbreker (de postkoets) slechts een losse verbinding met de beschaafde wereld. Het is een tweede Klein-Siberië; de levenstekens van een wereld daarbuiten zijn zeldzaam, maar—ze doen zich voor.—Wanneer ik vroeger de postkoets een brug heb genoemd, die wijlen minister Nagler tussen het aardse leven en het hiernamaals heeft geslagen, dan was dat wel de waarheid, maar niet de *volle* waarheid. De geestelijke, en dus meer belangrijke contacten worden onderhouden door een oud wijf, dat wel iets weg heeft van de Norne in Scotts *Pirate*, en dat elke zaterdag een reiszak naar binnen gooit in de apotheek en spookachtig weer verdwijnt in nacht en nevel. Het oude mens draagt een verstelde rok en vetleren laarzen, haar 'goedenavond' klinkt als het potverdomme van een matroos—haar reis gaat ook niet door de lucht, maar tot aan haar knieën door de dikste modder, en toch komt ze alle huisgenoten steeds voor als een engel uit de hemel, charmant als Schillers 'Mädchen aus der Fremde'. Wie steeds verwacht wordt, en altijd gezegend (wat s.v.p. niet op interessante lichaamsproporties betrokken moet worden) is de boekenvrouw uit Küstrin, die eens in de week in trouwe dienst vergrijpsde tijdschriften

als oudbakken koek uit haar hoorn des overvloeds pleegt te schudden. Daartussen glanst als een ster van de eerste orde de *Europa*, af en toe met bijdragen van Carl Wilhelm Wolfsohn. — Ja, mijn beste vriend, zo'n vier weken geleden heeft de door jou vertaalde Russische novelle mij het bewijs geleverd dat je nog bestaat en dat je literair actief bent. Toen ik alleen al je naam las, trad de goede oude tijd me weer fris voor de geest — enkel en alleen je naam werd voor mij een *laterna magica* of, om een meer klassieke vergelijking te trekken, een kookpot van Hecate, waaruit een dozijn dierbare gestalten voor mij oprees. Ik had je meteen willen schrijven en je bestormen met boeiende vragen als: waar ben je? Wat doe je? Wat zijn je plannen? Maar er kwam het een en ander tussen, en zonder een afschuwelijke verkoudheid, die mij vandaag aan mijn kamer ketent, zouden misschien nog maanden zijn verstreken alvorens ik mijn plan van toen had uitgevoerd.

Nadat ik nu de hartelijke wens uitspreek heel spoedig van jou en je bezigheden te vernemen, en voorts verzoek mij zoveel mogelijk mee te delen over de dierbare oude kameraden (verkouden sentimentaliteit! anders schrijf ik nooit zo), met wie we zo vaak gezellig en opgewekt tezamen waren, ga ik ertoe over je wat materiaal voor mijn biografie te leveren. Concludeer uit deze woorden echter niet dat ik van plan ben als Wallenstein binnenkort 'een lange slaap te ondernemen' of als Hamlet 'naar het land te reizen' vanwaar dan geen terugkeer — nee, integendeel! ik ben met de jaren jonger geworden, en de levenslustigheid, die eigenlijk een erfdeel van de jeugd is, schijnt in mij te groeien, naarmate de *afgewikkelde* draad langer wordt.

Je weet dat ik verloofd ben. Dat feit op zich is nog geen reden tot gelukwensen, maar wel dat ik me gelukkig voel in mijn keuze en mijn liefde. Je hebt het jonge meisje gezien toen je hier was. Het opvallendste van haar is, lichamelijk en in de geest, dat ze *interessant* is, ze zal me ook weten te boeien wanneer ik op mijn levensweg grotere schoonheid, meer algemene ontwikkeling en zelfs diepere

gevoelens zou ontmoeten. In één woord, ze is 'beminne-lijk', ze bezit dat onverklaarbare iets dat alles charmant maakt; zelfs de zwakheden worden op die manier tot deugd; onwetendheid doet zich voor als hartveroverende natuurlijkheid; grillige wensen en invallen kleden zich in het gewaad van het kenmerkende. — Ik heb in mijn liefde veel worstelingen doorgemaakt; ik heb (zonder daarom mijn verloofde ooit minder te hebben liefgehad) mijn ver-losing als prematuur beschouwd, ik heb mij het vermogen ontzegd ooit een vrouw gelukkig te kunnen maken, en te-gelijkertijd mijn eigen ondergang als zekerheid voor ogen gehad; bovendien heb ik de helse drank van brandende, vertwijfelende jaloezie geproefd, of liever maandenlang mijn ziel daarin gedrenkt. Die tijden zijn voorbij; onder al die stormen is mijn liefde gebleken waarachtig te zijn; ik mag haar beschouwen als een geklaarde wijn, die met de jaren zij het dan niet vuriger zal worden dan rijnwijn, maar toch ook niet slechter zal zijn dan *médoc*. — Om een passende overgang naar het volgende te vinden, moet ik bovenstaande mededelingen aanvullen met de bekentenis dat met name de dichter in mij vaak bloedige tranen over de verloofde bruidegom heeft vergoten. Ook die onenig-heden zijn bijgelegd; mijn verloofde, die anders slechts een gehate rivale zag in mijn dichterlijke aspiraties, heeft ze plotseling van harte lief gekregen, en dus hoop ik in de toekomst te leven als graaf von Gleichen, bij welke beeld-spraak ik overigens begin te twijfelen of ik mijn muze dan wel mijn verloofde moet vergelijken met de vurige oriën-taalse met haar zwarte ogen. Als mijn verloofde nu achter me stond en over mijn schouder keek, dan zou een oorveeg ongetwijfeld mijn deel zijn.

Nu echter iets over de verzenmakerij. In mijn ijver, mis-schien mag ik zeggen: in mijn geestdrift — ben ik de oude; in wat ik doe heb ik, naar ik hoop, het niveau van Leipzig ver achter me gelaten. Mij ontbreekt nu wellicht de onbe-vangenheid en natuurlijkheid waarmee ik destijds slecht en goed in vreedzame harmonie op papier krabbelde,

maar in ruil daarvoor is nu een zeker bewustzijn opgetreden, een weten waar het om gaat, en dat levert misschien geen betere dichter op, maar wel zonder twijfel betere verzen.—Je zou me in *dat* opzicht zeer veranderd vinden; ik ben nu doordrongen van mijn *recht* een gedicht te schrijven; daaruit begrijp je misschien dat ik een ander mens ben geworden. Je glimlacht misschien; je vraagt waarop dat zelfvertrouwen is gebaseerd, en je glimlacht opnieuw wanneer ik zeg: *dat voel ik*. Ik zou je kunnen vertellen dat ik op de best mogelijke voet sta met het *Morgenblatt* van Cotta, zou je kunnen mededelen dat men er bij mij op aandringt mijn verzen te bundelen en uit te geven—maar ik herhaal: mijn fiducie wordt niet gewekt door een dergelijke erkenning van buitenaf, maar door de diepe, innerlijke overtuiging dat ik een vers kan schrijven. Die overtuiging maakt dat ik rustig en bedachtzaam optreed; ik loop niet alleen niet de benen uit mijn lijf om een uitgever te pakken te krijgen, maar ben zelfs dankbaar voor degenen die mij ondershands worden aangeboden. Wat goed is, blijft goed, en het overige mag verloren gaan, wanneer het niet meer opgewassen is tegen de eigen, meer volwassen kritiek.—De lyriek heb ik opgegeven, ik mag wel zeggen met bloedend hart. Er is eigenlijk niets waar ik zo van houd als van een mooi lied, en toch ontbrak mij juist de gave voor het lied. Het beste dat ik tot dusver heb geschreven zijn balladen en karakterschetsen van historische personen; ik ben daardoor van nature terechtgekomen in een overgangsfase naar epos en drama en heb deze zomer al een episch gedicht in negen (kleine) zangen geschreven, dat hier zijn uitwerking op de Berlijnse harten niet miste en dat je binnenkort wellicht in het *Morgenblatt* zult zien, tenzij de omvang van het gedicht het afdrukken onmogelijk maakt. Titel: *Von der schönen Rosamunde*.—Met heilige ijver zou ik me onmiddellijk wijden aan de uitwerking van een drama dat reeds in mijn geest bestaat, als ik niet voortdurend achter de toonbank moest staan en het publiek decocten en dergelijke moest aanbieden, in plaats van vijfvoetige

jamben. Dit vooruitzicht stemt me niet vrolijk, maar maakt me ook niet ongelukkig. Ik heb sinds lang en voor goed het verlangen begraven om dichter van mijn vak te worden. Volgens mij moet een dichter altijd *dilettant* zijn en blijven; zodra je ervan moet leven, is het met de poëzie gedaan. Over twee jaar hoop ik zelfstandig te zijn, dat wil zeggen: eigenaar van een apotheek, echtgenoot en vader van een gezin; ondanks de vele zorgen die vanaf dat moment op mij af zullen stormen, hoop ik dat mijn grondvesten ongeschokt blijven en dat ik, weliswaar langzaam, maar zeker een doel zal bereiken dat elk ernstig streven zich moet stellen.

Ik zal niet verbaasd zijn als dergelijke woorden jou bevreemden; ik vertrouw echter op je vriendschap en je goede opinie over mij, dat je het bovenstaande niet zult beschouwen als de ontboezemingen van een arrogante lummel.

Beschouw mijn brief als de biecht van een vriend aan zijn vriend, en doe mij het oneindige genoegen er heel spoedig in dezelfde geest op te antwoorden. Wat je over M. Müller, Schauenburg, Kriege, Köhler en andere kompanen hebt gehoord, vertel me dat zo uitvoerig mogelijk; Müller heb ik vorig jaar gemist, dus weet ik niets van hem.

Nog één ding. Als jij naar mijn brave Georg Günther zou willen gaan en hem namens mij zou verzekeren dat ik met onverminderde liefde en dankbaarheid aan hem denk, dan zou je me een ware vriendendienst bewijzen. Vertel hem uit deze brief wat jou goeddunkt. Aan hem schrijven kan ik niet; aan de ene kant is *die* hartstocht compleet voorbij, en bovendien, tweemaal hetzelfde is eigenlijk te veel verlangd. Hoe is het met de allervriendelijkste Melgunoffs? Vaarwel. Je

Th. Fontane

Aan Bernhard von Lepel

Berlijn, 12 oktober 1848

Mijn beste Lepel,

Sinds acht dagen ligt voor mijn schrijfmap de door mij zeer gewaardeerde schets die je aan de vijver van de villa in Palermo op papier hebt gezet, en zij vermaant mij dringend, zoals jij zo terecht schrijft, *de vriend* van mijn hart terug te winnen of, wanneer hij de oude is gebleven, hem onweerlegbaar te bewijzen dat ook mijn liefde in deze tijd van oorlog in een 'bomvrije kelder' heeft geleefd. Ik vrees nu niet meer dat dit citaat—waarbij mij elke keer een heel mooie periode van mijn leven als een lachend meisje voor de geest komt—bij jou weer de argwaan zal wekken dat mijn republikeinse hart begint te jubelen bij elke belachelijkheid van een aristocraat, hoe beminnelijk ook. Je moet me geloven, mijn beste Lepel, wanneer ik zeg dat in de laatste brieven die wij gewisseld hebben, van mijn kant sprake was van onbezonnenheid en tactloosheid, maar dat alle argwaan—zij het ook op het oog terecht—van jouw zijde kwam. Het zij zo; hoezeer ik me ook verheug over het politieke standpunt waarheen ik me eindelijk heb opgewerkt (volgens jou: naar beneden toe), en hoe trouw ik ook van plan ben daaraan vast te houden—even bereidwillig geef ik toe dat mijn voorlaatste, in hevige opwindung geschreven brief onbezonnen en belachelijk was, en ik vraag je om verontschuldiging voor elk kwetsend woord.

Ik had je geschreven, nog bij Jung vandaan, dat ik mij er veel aan gelegen zou laten liggen je binnenkort de rechtvaardiging van mijn standpunt uiteen te zetten. Daartoe ga ik nu over.

Ik misken niet dat het Pruisische volk zijn betekenis eerder te danken heeft aan zijn vorsten dan aan zichzelf: de Grote Keurvorst en de Oude Fritz hebben Pruisen groot gemaakt. Maar reeds bij deze beide mannen treedt het karakteristieke van de Hohenzollerns, 'eerst *zij*, en dan het volk', bijzonder schril aan de dag, en alleen het gebrek aan ontwikkeling bij het volk enerzijds, en anderzijds de stra-

lende geestesgaven van die vorsten zijn in staat geweest die uitgesproken heersersneigingen te doen vergeten. Toen kwam de Franse Revolutie, en de goddelijke adem van de vrijheid blies over de wereld. Die beroerde ook Pruisen; Stein werd minister, en in de jaren van vernedering kregen wij een waarlijk koninklijk geschenk—het gemeenterecht. Het leek of ons de zegen van het jaar '92 ten deel zou vallen, zonder zijn gruwelen. Volksvertegenwoordiging in twee kamers, recht tot goedkeuring van belastingen, persvrijheid—de complete constitutionele inboedel werd ons in het vooruitzicht gesteld, het was een tijd van geschenken, als in de maand maart van dit jaar. Men schonk, opdat het niet met geweld werd genomen. Het jaar '13 kwam; het volk, en *nogmaals* en *alleen het volk*, bevrijdde zich, en zijn koning in één moeite door. Friedrich Wilhelm III heeft toen al zijn zwakheid en onbe-nulligheid doen blijken. De slag bij Belle-Alliance was achter de rug; het volk plantte vrijheidsbomen, in zijn vreugde vergat het te bedenken dat er ook interne vijanden zijn, die een vrij volk niet mag dulden. Het was niet opgevoed in vrijheid en had nog geen gevoel en tong voor deze vurige wijn—maar het was wel, na dagen van moed en sterkte, bezield door het vergeeflijke verlangen zich nu ook in alle rust te verheugen in de overwinning en in *zijn aandeel daarin*, en in die stemming is de politieke slapheid naar binnen geslopen, die door de koninklijke heerszucht zo snood is misbruikt, en die de oorzaak is geworden van alle gevechten waarvan wij nog slechts het geringste deel hebben doorstaan. De val van Humboldt en Boyen, de uitschakeling van alle vrijzinnige, eerlijke mannen die het volk nu ook wilden geven wat beloofd was, de politiek van Metternich en als uitvloeisel daarvan de besluiten van Karlsbad, al die details zijn schandvlekken op de purperen mantels van onze vorsten. Ik weet dat zachtmoedige zielen zich moeite hebben gegeven deze gierige terughoudendheid te verontschuldigen met de frase: 'Het volk was nog niet rijp'; ik echter antwoord daarop: *Een goed en be-*

schaafde volk is *altijd* rijp voor de *vrijheid*. Wij hebben nu een constitutionele monarchie, en—hoe men ook denkt over de toestanden hier te lande—geen mens zal beweren dat wij er niet rijp voor zijn of dat onze onrijpheid de oorzaak zou zijn van alle smarten van deze tijd. En ik zeg je, mijn beste Lepel, al stuurden we vandaag nog zevenendertig vorsten naar Van-Diemensland—het zou ons geen zier slechter gaan, we zouden veel geld besparen en zouden binnen acht dagen ook rijp zijn voor de fraaiste republiek. En als we dat niet waren, wat geeft dat—dan zouden we het moeten *worden*, en op mijn erewoord, we *zouden* het worden. Wat een afschuwelijke hoon, in knechtschap rijp voor de vrijheid te worden! te leren zwemmen op het droge; alleen in vrijheid wordt men vrij. Eeuwen geleden, toen de volkeren slechts horden waren, konden ze niet omgaan met de vrijheid—dat kostelijk druivenat dat, gemorst of misbruikt—als dat in Auerbachs kelder—verandert in een hels vuur. De drang tot zelfbehoud heeft hen ertoe gebracht vrijwillig afstand te doen van hun mensenrechten, en ze volgden blindelings, gedachteloos hun leiders. Destijds hadden ‘koningen’ zin. Het volk *wilde* hen en *moest* hen willen, omdat het zonder hen niet ging. Ook waren het lieden die bij die positie pasten; meestal kerels die er mochten zijn, en die hun vijanden bovendien mores hadden geleerd. Dat is nu anders geworden. De volkeren eisen terug wat hun voorouders uit handen hebben gegeven; wat voor laatstgenoemden de ondergang zou hebben gebracht, moet voor hen zegen brengen. Wie zou willen loochenen dat dit een gerechtvaardigde eis is. De vorsten hadden echter weinig lust door de zure appel heen te bijten;—in plaats van eenvoudig te begrijpen dat het volk hen tot heerser en koning had gemaakt, verschansten ze zich achter hun genade Gods en weken ze slechts voor geweld. Jacobus II heeft moeten vluchten, Lodewijk XVI heeft net zo lang smachtend omgekeken naar het absolutisme tot zijn hoofd van zijn romp viel—ook de constitutionele koningen van maart hebben weinig lust, zo schijnt het, hun

oude nukken te laten varen. Ze kunnen zich niet schikken in een teruggave van de lening aan het volk, ze willen niet horen van het 'soevereine volk' dat mag *vorderen*, ze willen nog steeds schenken—uit genade, en naar het hun goeddunkt. Het volk kan echter geen genade gebruiken; het wil niet eens 'afspraken maken', het zegt heel duidelijk: *'Dit wil ik!* en wat er overblijft, dat mag je houden.' Het *echte* constitutionalisme is niets méér dan een buiging voor het zogenaamd 'historische recht'—is niets anders dan het belonen van de kinderen voor diensten die hun vaders hebben verricht, een gentlemanlike gedrag van het anders ietwat grove en meedogenloze volk. Met zo'n *democratisch* constitutionalisme, dat niets anders zou zijn dan een republiek met een erfelijke president, zou ik te allen tijde tevreden zijn als onze koninklijke presidenten geen Hohenzollerns en wij zelf geen Pruisen waren. En dat is, volgens de brief die ik vandaag van je heb ontvangen, het enige punt waarop onze meningen uiteenlopen. Als ik had geweten dat wij in onze opvattingen zo dicht bij elkaar staan, dan had ik me de eerste bladzijden van mijn brief kunnen besparen. Ik dacht dat je nog hoorde bij de lieden die niet verder willen gaan dan een beperkte mate van vrijheid, die ervan uitgaan dat de koning bij de genade Gods niet meer hoeft te geven en dat het eeuwig en altijd beestachtige volk niet meer aan kan. Die beide opvattingen had ik in de brede inleiding van mijn brief willen bestrijden, waarbij ik er in één moeite door op had willen wijzen dat de verplichte dankbaarheid tussen ons volk en onze vorsten als wederzijds hoort te worden beschouwd.

Ik keer nu terug naar het eigenlijke twistpunt: republiek of democratische constitutie? Ik mag hierover spreken, want ik heb maandenlang vastgehouden aan jouw standpunt en heb mijn huidig standpunt slechts ingenomen door de dwingende macht der omstandigheden. Nog heeft de koning aanhang in het land—ik ben het met je eens dat het ten koste van een bloedige strijd zou gaan, maar als hij zich niet heel binnenkort innig en oprecht overlevert aan

de democratie en haar beginselen, dan *zal* het ten koste van die bloedige strijd gaan, en over de afloop kan geen twijfel bestaan. Het gaat mij om de vrijheid, niet om haar vorm binnen de staat. Ik wil geen republiek om te kunnen zeggen: ik woon daarin. Ik wil een vrij volk; namen doen niet ter zake; ik haat niet de koningen, maar de druk die zij met zich meebrengen. Men speelt geen eerlijk spel, en daarom wil ik de republiek. Er is geen Duitse eenheid als er zevenendertig vorsten zijn, en daarom wil ik haar eens te meer. Van die laatste waarheid ben ik zo diep doordrongen, en het prijsgeven van alle particuliere belangen, van elke kleine ijdelheid en alle vooroordelen ter ere en tot roem van het grote Duitse vaderland is bij mij zozeer een gewetenszaak geworden, dat ter wille van dit prachtige doel de vorsten zouden moeten vallen, al waren zij engelen. Maar degenen die moeten vallen, zijn sinds lang gevallen engelen. Onze Hohenzollerns zijn nu eenmaal Hohenzollerns; is het verblinding, is het onbewuste taaheid, is het kracht, is het zwakheid—maar een hele reeks gebeurtenissen sinds de maartdagen levert mij het onweerlegbare bewijs dat men hetzij *terug wil* of althans niet zo *ver* wil gaan als men hoort te gaan en moet gaan. Ik stel de koning niet verantwoordelijk voor de meerderheidsbesluiten van de kamers, hoewel ook daar de wind die in Potsdam blaast, van invloed is, ik wijs je op dingen waaruit verlangen en wil van de koning zelf blijken. Ten eerste de oorlog met Denemarken. Het is een belachelijk kinderlijke overtuiging als men denkt dat men deze oorlog ter wille van Duitslands eer heeft gevoerd. Zowel de *Deense* als de *Pruisische* kroon moest beschermd worden tegen het ontstaan van een Noordalbingische republiek. De nergens weerlegde nota van Wildenbruch laat daarover geen twijfel bestaan. Het was onzin tot *genoegen*, niet tot *eer* van het vaderland. 2. Het terugroepen van de prins van Pruisen. Mensen van het oude regime hebben tegenover mij toegegeven dat er niets te bedenken is dat dommer, plomper en doortrapper is dan de *manier* waarop dat terugroepen in

zijn werk is gegaan. 3. De ontwerp-grondwet, zoals die is voorgelegd. Zelfs de naïëve Camphausen zei: 'Majesteit, ik heb de moed niet dit ontwerp aan de kamers voor te leggen.' 4. De wet op de burgerwacht, die met betrekking tot Berlijn de zestienhonderd konstabels van minister Kühlwetter vermeerdert met nogmaals drieëntwintigduizend man. 5. Nog geheel afgezien van het hart, de bekwaamheid en het optreden tot dusver van deze mannen — de benoeming van het kabinet-Pfuel, dat in al zijn onderdelen *volksvijandig* wordt genoemd. De benoeming van *dat* kabinet kwam neer op een hoon van de openbare mening. Maar ja, Wrangel was er, met zijn door hem zelf zo genoemde afschrikkingsapparaat, dus dacht men het te kunnen wagen. — Moet ik je nu ook nog wijzen op de verloochening van de revolutie, waardoor het kabinet-Camphausen ten val is gekomen, op de weigering het voorstel van Stein uit te voeren als kamerbesluit, waarop het kabinet-Auerswald schipbreuk leed — moet ik je alle individuele gevallen opsommen waarin alle reactionaire neigingen, al hadden ze bloedige moord tot gevolg gehad, worden voorgesteld als verheven geestdrift voor een schone zaak die alleen te ver is doorgedreven, maar waarbij overtredingen van de tegenpartij stuk voor stuk worden aangeduid als verdoemelijke misdrijven! Zeg nu niet dat dat hyper-royalisten zijn, tot wie de koning zelf *niet* zou behoren, geloof me, die smeerlappen, die hun leven lang gedronken hebben van vorstenspeeksel (neem me niet kwalijk wanneer de gentleman naar de haaien gaat) weten heel goed hoe laat het is. Zet een keizer Joseph op de troon, en het volk geeft geen kik meer.

Ik weet niet of het zondenregister dat ik hier heb opgesteld, in jouw ogen voldoende zal lijken om de argwaan te rechtvaardigen die ik tegen kroondragers in het algemeen en tegen die van ons in het bijzonder koester. Desondanks ben ik van mening dat elke zinsnede afzonderlijk voldoende zou bewijzen: 'Mijn misdrijf is smerig, het stinkt ten hemel.'

Ik stop voor vandaag, te meer omdat ik zondag gelegenheid zal hebben je te zien. Dan hoop ik mondeling het ontbrekende te kunnen aanvullen. Eén ding zul je, denk ik, na lezing van deze brief toegeven, dat ik niet zomaar in het republikanisme ben geplonsd als een dronkelap in een plas. Je zult moeten toegeven dat ik me heb opgewerkt tot mijn huidige standpunt, althans me daar naartoe heb geworsteld.

Ik ben niet meer in staat in te gaan op je bijzonder vriendelijke brief van vandaag, maar wel dank ik je daar hartelijk voor en wens ik je oprecht geluk met de humor van je woorden. Vaarwel. Je

Th. Fontane

Aan Bernhard von Lepel

Berlijn, 7 april 1849

Mijn beste Lepel,

Dat je me zo vaak bent misgelopen, doet me oprecht verdriet; ik had graag weer eens, bij een fles rijnwijn, met je willen praten. Wanneer je niet naar Wieck mocht reizen, maak dan een afspraak voor een dergelijke samenkomst voor de komende dagen. We hebben immers heel wat gespreksstof, te veel om in een brief aan te beginnen. Wat de gebeurtenissen in de politieke wereld betreft, mij wordt steeds duidelijker dat we niet om de guillotine heen zullen kunnen; eerst moet worden opgeruimd voordat het beter kan worden; de koppen die te hard zijn, moeten rollen; de heerschappij van het gepeupel is de brug waarover we heen moeten. Ik verlang er niet naar, ik roep er niet om, maar ze zal komen, en wij mannen van de vooruitgang, die het altijd goed hebben bedoeld en wier opvattingen ten slotte ook geldig en blijvend zullen blijken, wij zielepoten zullen in die tussentijd door de septembriseurs worden opgehangen als rode reactionairen.

Het antwoord van de koning is zo ongelooflijk dat ik het gevoel heb: wat namens de koning spreekt en handelt, is